

Enskild själavård inom kriminalvården

- En kvalitativ studie utav det själavårdande arbetet på svenska anstalter

Av: Fredrik Larsson

Vt 2010

Handledare: Anders Lundberg

Abstract

The aim of this essay is to investigate the prison chaplain's work in the pastoral care treatment in Swedish prisons. The theoretical frames conclude modern theories and ideas from Thomas Luckmann and Anthony Giddens which explains how the modern human being relates to religion in different contexts. Interviews with inmates and prison-chaplains represented the qualitative method which I applied in the essay. The result of this study shows how inmates develop spiritual presence in the prison environment which helps you understand the success of the pastoral care treatment.

Innehållsförteckning

1. Problemformulering.....	1
1:1 Syfte & frågeställning.....	2
2. Metod och material.....	3
2:1 Etiska överväganden.....	3
2:2 Intervjuer.....	4
2:3 Tillvägagångssätt.....	5
2:4 Gatekeeper.....	5
2:5 Gruppintervju med interner och observerande deltagare.....	5
2:6 Genomförandet - Gruppintervju.....	6
2:7 Urval.....	7
2:8 Reliabilitet	8
2:9 Validitet.....	8
2:10 Kodning av material.....	9
3. Bakgrund till enskild själavård.....	10
3:1 Tidigare forskning.....	11
4. Den teoretiska ramen.....	14
4:1 Nya former av tro och religion – Jose Casanova.....	14
4:2 Religion i det moderna samhället – Thomas Luckman.....	15
4:3 Självidentitet och livsstil – Anthony Giddens.....	15
5. Resultat och analys.....	17
5:1 Mötet i den enskilda själavården.....	17
5:2 Internernas inställning.....	20
5:3 Tro och existentiell nöd.....	22
6. Avslutning.....	27
7. Litteratur och källhänvisningar.....	30
8. Bilagor.....	31, 32

1. Problemformulering

Sekularisering är ofta det begrepp som ligger närmast till hands när man förklarar hur människan tagit avstånd från religion och tro som en följd av modernisering och globalisering. Vi lever i en sekulariserad tid och man kan då fundera över hur den kyrkliga organisationen påverkats i ett sådant land. Har kyrkan och prästerna ett mindre inflytande än förut och vad anser man om tro och religion i dagens Sverige? Hur fungerar det stöd och den hjälp som bygger på religiösa och andliga motiv som exempelvis den enskilda själavården inom svenska anstalter?

Inom kriminalvården har den svenska kyrkan funnits som stöd för interner sedan länge men inte förrän under senare årtionden har man sett en förändring i det kyrkliga arbetet på svenska anstalter skriver Yngve Levenskog i sin doktorsavhandling från 1997 om Institutionssjälavård. Levenskog menar att vård om den enskilde eller enskild själavård har fått ett större utrymme i den själavårdande verksamheten där man sett en positiv utveckling i det enskilda stödet. Den enskilda själavården öppnar nämligen upp för nära samtal med fängelseprästen där man utvecklar självinsikt och styrka.¹

Att den andliga vården har en positiv inverkan på svenska fångar har även presenterats i en unik studie utav Magnus Nordström från 2007 som undersökt klosterverksamheten vid Kumla-anstalten.² Denna undersökning visar att den kyrkliga verksamheten spelat en betydande roll för hur fångarna upplever sin situation och bidragit till de verktyg som krävs för att förändra en destruktiv livsstil. Undersökningen visar att människan kan förändra sin livsstil genom att ta hjälp utav nya meningsfulla sammanhang som exempelvis religiösa värderingar och tro.

Det är inte helt självklart varför den kyrkliga verksamheten på svenska anstalter fungerar så bra i ett så moderniserat land som Sverige. Vad är enskild själavård egentligen och vad är det som gör den så effektiv? Är den enskilda själavården beroende av att man är troende eller religiös eller fungerar den för alla individer?

¹

1:1 Syfte & frågeställning

Syftet med arbetet är att undersöka vad själavård är i det sammanhang som svenska interner befinner sig i.

- Vad är enskild själavård och hur bedrivs den?
- Vilken funktion har den enskilda själavården inom kriminalvården?
- Hur ser fångar på religion och enskild själavård?
- Vilket värde har den enskilda själavården för fångarna ur en rehabiliteringssynpunkt?

2. Metod och material

I mitt arbete studerar jag kriminalvårdens kyrkliga verksamhet med fokus på enskild själavård. Jag söker svar på hur den enskilda själavården bedrivs och för att tillgodogöra mig det empiriska materialet använder jag mig utav en kvalitativ metod där jag har valt tillämpa en tematiskt öppen intervjuform (Aspers, 2007, s 137) som tillåter en bredare diskussion där den religiösa företrädarens roll kan beaktas ur olika synvinklar.³ De förtjänster som metodvalet återger bidrar till en personlig upplevelse av sin roll men bidrar också till en djupare beskrivning av det område som studeras.⁴ Valet av metod bidrar till öppna och fria samtal som anpassas till de intervjuades föreställning och uppfattning som i mitt fall kommer att fokusera på enskild själavård.⁵

Eftersom metoden tenderar till att fördjupa sig i ett fåtal personers upplevelser så kan mina intervjuer inte fungera som underlag till en generell bild över andra intervjuade personers upplevelser.⁶ I mitt fall så begränsar metoden kunskapen om den religiösa företrädarens roll till de få individer jag har avsikt att undersöka och arbetet kan därför inte säga någonting om en generell bild av hur den enskilda själavården ser ut i Sverige eftersom det är en subjektiv bild som återges. Metodvalet tillåter en närmare kontakt mellan mig och den som intervjuas, där förståelse och samarbete krävs för att föra diskussionen vidare. Detta kan dock leda till att min objektiva och kritiska inställning påverkas i det analysarbete där jag granskar det empiriska material som kommit fram.

2:1 Etiska överväganden

Eftersom jag valt att undersöka en verksamhet som omfattar personer i en isolerad miljö både genom de intagna och de anställda så har jag arbetat mycket med konfidentialiteten. Studien kommer således inte att studera den religiösa företrädarens upplevelse och återspeglning av enskilda interners personliga tankar, funderingar och frågor i detalj i det som diskuteras och behandlas i den enskilda själavården. Deras tystnadsplikt hindrar dem från att gå in i detalj och på olika sätt genom beskrivningar och tolkning röja identiteter. Intervjun kommer att formos så att frågorna inte kräver några svar som skulle göra att den religiösa

³ Aspers, 2007

⁴ May, 2005, s.150

⁵ Aspers, 2007, s. 39

⁶ Meeuwisse et. al. 2008, s.238

företrädaren var tvungen att bryta mot sin tystnadsplikt, utan frågorna kommer att fokusera på prästernas beskrivningar av det arbete som de utför inom kriminalvården. Sen finns där förmodligen känslig information som kan röjas innanför tystnadspliktens ramar ändå vilket gjort att jag valt att anonymisera de personer som skall medverka intervjuerna förutsättningsvis att de inte invänder mot det.

Jag har fått samtycke av både handledare, fängelsepräst och viktigast av allt internerna till att hantera det material jag behandlat i min uppsats. Detta på villkor att jag med största försiktighet förvaltar den information som givits och endast använder de insamlade uppgifterna till forskningsändamålet.

Samtliga deltagare har även informerats om deras rätt till att bestämma om vilka villkor som gäller för dem som medverkar och alla har även informerats om vad undersökningen avser att undersöka. Tillsammans med de personer jag intervjuat har jag kommit överens om att hålla samtliga namn anonyma och väljer därför att kalla de fem präster jag intervjuat för: "Präst" *A*, *B*, *C*, *D* och *E* för att kunna skilja de olika utsagorna från varandra. Internerna som nämns i analysen kallas för "Intern *A*, Intern *B*" osv.

2:2 Intervjuer

Intervjuerna i sig består av fem inspelade och transkriberade intervjuer av religiösa företrädare och en gruppintervju med interner på en anstalt.

Intervjuerna med de religiösa företrädarna gjordes på två man hand och tre av de intervjuade är fängelsepastorer som arbetar frikyrkligt och de andra två intervjuerna är svenska kyrkans präster. Mina transkriberade intervjuer finns utskrivna och utifrån detta material har jag skapat mig en helhetsbild som hjälper mig att sortera och kategorisera relevanta svar inför analysarbetet.

Intervjuerna har till sin form varit ostrukturerade och fokuserat på en öppen tematisk frågeställning som omfattar det område som jag ämnat undersöka. Valet av denna intervjuform motiveras med att intervjufrågorna till sin natur kan erbjuda relevanta svar som dock kan utvecklas genom stöd och följdfrågor och ge en utvecklad och nyanserad uppfattning om den enskilda själavården i relation till min frågeställning. Temat för intervjuerna har varit att beskriva sitt arbete inom den enskilda själavården och även fast detta tema är återkommande har intervjuerna banat väg för intressanta och personliga reflektioner som man valt att vidare fördjupa sig igenom stöd och följdfrågor.

2:3 Tillvägagångssätt

Kontakten med de religiösa företrädarna upprättades via e mail och telefon där jag presenterade mig själv och syftet med uppsatsen. Vid den första kontakten med prästerna och pastorerna så bokades det även in tillfälle för intervju och då överlät jag rätten att besluta om plats efter deras önskemål eftersom jag anser att detta kan bringa en trygghet i deras förhållning till mig vid intervjutillfället och därmed dela med sig av sina erfarenheter på ett friare sätt. Efter samtalet skickades ett introduktionsbrev iväg till samtliga företrädare där jag åter presenterade mig själv, min handledare och uppsatsens syfte, samt deras rätt till anonymitet och vikten av samtycke. Vidare beskriver jag i introduktionsbrevet att om de vill så kan de få ta del av deras transkriberade intervju under uppsatsens gång och när uppsatsen blir klar för publicering. Avslutningsvis finns kontaktuppgifter till både mig och min handledare för vidare funderingar och frågor. Mötet där intervjuerna ägde rum var alltid på deras arbetsplats i en församling eller i anslutning till en församling. Detta var som jag nämnde tidigare ett önskemål från min sida att de skulle ha möjlighet att välja en plats i deras aktiva omgivning vilket i sin tur hjälpte mig att skapa en bild och uppfattning om vem personen i fråga är och i vilken kontext hans roll formas.

2:4 Gatekeeper

Den enskilda själavården bedrivs på samtliga anstalter runt om i Sverige och den slutna miljö som ett fängelse utgör kräver att man har tillgång till en person som agerar gatekeeper⁷. En gatekeeper är en person som via sin position kan öppna upp för tillträde för en person utanför den slutna miljön. För uppsatsens kvalitet och med hänsyn till brukarperspektiv så är det av stor vikt att ta med erfarenheter som speglar brukarnas egna upplevelser.

Tillgängligheten till denna slutna miljö är för en person utanför verksamheten väldigt begränsad men genom kontakten med en av fängelsepastorerna fick jag möjligheten att i hans sällskap närvara i denna slutna miljö och föra samtal med de intagna.

2:5 Gruppintervjun med interner och observerande deltagare

Av etiska skäl var det av stor vikt att informera samtliga inblandade om att ett besök skulle ske med en person utifrån och vem denna person var. Denna medling svarade den fängelsepastorn för och de som informerades var personal på anstalten och de deltagande internerna. Innan vi beslutade om att jag skulle få tillträde till anstalten så gick vi även igenom

⁷ Bryman, 2004, s. 282

de frågor som jag hade som stöd för mitt samtal. Dessa frågor handlar om hur de olika personerna ser på religion och vilken betydelse religionen har haft eller kan ha i olika livs skeden. De kan således kategoriseras under den öppna tematiska intervjuformen där frågorna är ganska fria och tillåter samtal som kan bli mer eller mindre informativa beroende på deltagarnas vilja eller ovilja att svara.

En deltagande observation kan beskrivas som att man tar del av människors liv i olika sammanhang och genom att lyssna och skaffa erfarenheter så skapar man sig en bild över en social verklighet.⁸ Den gruppintervju som jag genomfört med internerna vid en svensk anstalt kan även studeras utifrån tanken om en deltagande observation där jag vid ett tillfälle fått vara med under en vanlig eftermiddag där de interner som vill kan samlas för att prata och fika. Att studera sammanhanget över tid är en viktig aspekt menar Bell (2007, s 190) som jag tyvärr inte kunnat uppfylla eftersom jag enbart deltagit under ett tillfälle. Dock tror jag att man kan uppfylla villkoren för det man kallar en ”observerande deltagare” där forskaren försöker smälta in i gruppen som observeras (Larsen, 2009). Denna metod är enligt Larsen en del i det man kallar öppen observation där alla deltagare känner till forskarens roll och syfte. Denna form blev den mest passande tillvägagångssättet att möta den slutna miljön där det krävs att man är väldigt öppen med vem man är och vad man vill göra.

2.6 Genomförandet - Gruppintervju

Inför mitt uppsatsskrivande förstod jag att det var av stor vikt att ta del utav internernas egna upplevelser och reflektioner kring den enskilda själavården. Jag har utav etiska skäl valt att beskriva i detalj hur jag gått till väga under mötet med internerna på en anonym anstalt. Detta på grund av att undanröja eventuella frågetecken kring hur jag hanterat den etiska aspekten i mötet med internerna.

Genomförandet bestod av att jag tog mig till anstalten och släpptes in av sedan tidigare informerad personal. Vid entrén mötte jag upp av ”Präst A” som blev min handledare under besöket. Vi ombads att inte ha med mobiltelefoner, bandspelare eller andra elektroniska apparater. Att spela in gruppintervjun var ett alternativ som naturligtvis inte föll mig in att göra eftersom det fanns många personer på samma plats och att det skulle bli svårt att försvara

⁸ May, 2001, s 174

en sådan aktion ur ett etiskt perspektiv. Mot ett godkännande av personal och min handledare fick jag ta med penna och anteckningsblock för att föra korta noteringar.

Besöket anordnades under en eftermiddagsträff där alla interner som vill kan träffas tillsammans med min handledare och samtala om saker som är aktuella och som är viktiga för dem. Man samlas i en matsal där man sätter sig i grupper vid runda bord med platser för upp till sex personer. Innan internerna trädde in i salen satte jag mig vid ett runt bord i mitten av salen. Min handledare stod upp vid ingången av salen och välkomnade alla som ville var med. Internerna satte sig självvilligt vid mitt bord efter att vi hälsat på varandra genom handskakning och vid mitt bord satte sig fyra interner.

Jag berättade om mig själv och varför jag var på besök. Jag berättade om uppsatsen och syftet med intervjun. Vidare förklarade jag när uppsatsen blir publicerad och tillgänglig för läsning av allmänheten. Jag talade om att jag mer än gärna deltar och samtalar om de saker dem vill prata om utan att ställa frågor av annat intresse men om någon skulle vilja samtala om religion så hade jag ett par frågor jag skulle vilja ställa. Samtliga interner vid bordet samtyckte till att prata om religion och att jag ställde frågor.

Jag förhörde mig även om samtycke till att föra korta noteringar för att lättare komma ihåg vad vi pratat om vilket också var okej. Intervjun flöt på bra under besöket som varade i en timme och liknades stundtals mer som ett samtal vilket underlättade kommunikationen mellan oss. Under gruppintervjun slog sig även min handledare ner och deltog i samtalet. Han ställde också frågor som anslöt sig till våra resonemang och som utvecklades bra. Engagemanget från internerna var stort och de bevarade frågorna med glädje. Frågorna jag valde att ha med i intervjun var: Vad är religion för dig? Är religion viktigt? Är religion viktigt i fängelset? Vad tycker du om enskild självvård? Avslutningsvis tackade jag för deras deltagande och stannade kvar tills alla interner lämnat salen. Jag samtalade med min handledare efteråt som tyckte att mötet gått bra och att jag hade skött mig utmärkt.

2:7 Urval

Urvalet för min uppsats har fungerat genom att jag använt mig utav de personer som funnits tillgängliga via sitt arbete på anstalter i anslutning till större städer i Södra Sverige. Vidare har jag kommit i kontakt med andra fängelsepräster och pastorer via rekommendationer från de personer jag intervjuat.

Vidare har jag genom gatekeepern fått chansen att delta i samtal med internerna vilket var en fördel för min uppsats, men som även innebär en risk genom att låta en förtroendefull person styra över samtal och möten i anslutning till den kyrkliga verksamheten då detta kan påverka urvalet genom att endast de personer som inte är kritiska till verksamheten deltar. Det beroendeförhållande som finns till de ansvariga kan bli problematiskt för den information som vädras i intervjun. Dock har jag inte sett några utmärkande signaler på att internerna skulle ha en dold agenda i samtalen som även fördes tillsammans med fängelsepastorn. Vidare har jag utifrån urvalsprocessen inte kunnat ta styra över faktorer som omfattar: typ av brott, strafflängd, avsutten tid och personliga trosuppfattningar etc.

2:8 Reliabilitet

Reliabiliteten mäter hur giltig den information man får fram är. Reliabiliteten är beroende av den som ställer frågorna och på vilket sätt frågorna ställs, men också under vilka omständigheter som intervjun genomförs skriver Bell, J i *Introduktion till forskningsmetodik*, 2007, s.117. Huruvida min uppsats kan fungera som ett stöd för upprepade forskningsförsök påverkas utav min förmåga att samtala under de omständigheter som den öppna tematiska intervjuformen tillåter, men också vilka faktorer som i sammanhanget kan påverka respondenten.⁹ Jag har valt att fokusera på religiösa företrädare i södra Sverige som kommer från svenska kyrkan och andra frikyrkor. Eftersom att alla fängelsepräster i Sverige har genomgått samma utbildning så är deras praktiska arbete och förhållningssätt på anstalterna samma oavsett om man arbetar frikyrkligt eller inte.

Detta gör att jag kan se en reliabilitet i det empiriska material som presenteras utifrån vad man kan tycka är rimligt utifrån uppsatsens omfattning och den kvalitativa metod som beskriver individuella upplevelser av det jag avser att undersöka.¹⁰

2:9 Validitet

För att kunna närma mig relevant och aktuell information som kan vara till användning för mitt arbete så har jag genom den kvalitativa metoden valt att vända mig till erfarna fängelsepräster och pastorer som jag intervjuat. Samtliga arbetar aktivt med enskild själavård och för att få en uppfattning om deras upplevelse av deras arbete i den enskilda själavården ser ut fick de berätta om sitt arbete utifrån frågor. Genom den kvalitativa metod som jag

⁹ Bell, 2007, s. 117

¹⁰ Riktlinjer för kyrkornas arbete på häkten och fängelser, NAV-arbetet, Sveriges Kristnas råd, 2009

använder mig utav kan jag genom en viss flexibilitet anpassa min studie så att den mäter vad jag avser att mäta, exempelvis genom att omformulering av frågeställning (May s.192, 2005). Validiteten påverkas också utav det faktum att jag fick tillgång till en gruppintervju med interner som alla deltar i den enskilda själavården. I min analys undersöker jag värdet av den enskilda själavården och hur fångar ser på religion. Genom att intervjua präster och fångar och ta del av deras bild av den enskilda själavården och religion så ökar validiteten i arbetet.

2:10 Kodning av material

I min uppsats har jag valt att sammanställa de empiriska data i ett samlat dokument där jag delat in svaren på frågorna på separata blad. Svaren från samtliga präster på första frågan finns alltså på ett och samma papper och svaren på andra frågan finns på ett annat separat papper. Detta underlättar en överskådlighet på de svar man givit på de olika frågorna. De olika svaren på frågorna har sedan analyserats utifrån att plocka likheter och meningsskiljaktigheter hos de olika utsagorna. I mitt fall blev min största uppgift att undersöka hur de olika utsagorna bekräftar och tar avstånd ifrån varandra. Genom att stryka över med färgpennor kunde jag lättare urskilja vad som utmärkte meningsskiljaktigheter samt likheter. De ord som tangerar ett sammanhang som bekräftas utav en eller flera präster markerades exempelvis med gul penna. Ett sådant ord kunde vara skuld eller skam. Dessa ord ger förklaringar på hur präster ser på den problematik som interner kan uppleva.

3. Bakgrund till enskild själavård

Enskild själavård är det kyrkliga stödet inom kriminalvården som interner har tillgång till på svenska anstalter. Vård om den enskilde inom kriminalvården har sedan början på 1960 talet visat sig vara effektivare till skillnad från andra andligt rehabiliterande verksamheter inom kriminalvården. Den enskilda själavården är vidare en del utav ett samarbete mellan kriminalvården och Sveriges kristnas råd som skall främja ett utbyte av andliga gåvor och erfarenheter. Den enskilda själavården handlar om att stärka den intagne genom att möta dens behov, tankar och funderingar.¹¹

Levenskog skriver att den enskilda själavården som den ser ut idag formades under början av 1900 talet. Han menar att prästens roll inom kriminalvården kom att ifrågasättas när en ny behandlingsideologi växte fram under 1930 talet. Tidigare hade prästerna inom kriminalvården fungerat som en fängelsepredikant som stod för underhållning, fritidsaktiviteter och fungerade även som en kulturfrämjare även om hans yttersta motiv var att förkunna Guds ord. Enligt Levenskog (1997) som har studerat årsberättelser från 1930 talet så kan man se att fängelseprästers ofta fungerade som en allt i allo. Prästerna fungerade som lärare, kuratorer och bibliotekarier.¹²

När den nya behandlingsideologin utvecklades så tillsatte man kuratorer och fritidsledare inom kriminalvården vilket resulterade i att fängelseprästens arbetsuppgifter kom att renodlas skriver Levenskog (1997). Den enskilda själavården blev den inom kriminalvårdens mest effektiva form av andligt stöd som man använde sig utav. För att detta stöd skulle bli av högre kvalitet så tillsatte man en obligatorisk utbildning för alla svenska präster och pastorer som arbetade inom kriminalvården under 1960 talet.¹³

Utbildningen skulle hjälpa fängelseprästerna att kunna möta den existentiella problematik som isolering skapar hos en fånge. Skuld, skam och existentiell nöd är exempel på problem som fängelseprästen möter inom fängelset och som han lär sig hantera via utbildningen. Levenskog (1997) förklarar att prästerna genom sin utbildning lär sig ta avstånd från fördomar och negativa tankemönster av dem som begått brott och har stort fokus på att förlåta den som vill bli förlåten. Under de senare årtionena har den enskilda själavården utvecklats till att bli en betydelsefull del i rehabiliteringen utav fångar. Förutsättningarna för en god enskild

¹¹ Riktlinjer för kyrkornas arbete på häkten och fängelser, NAV- arbetet, Sveriges Kristnas råd, 2009

¹² Levenskog, 2007, s. 154

¹³ Ibid, s. 155

själavård har utvecklats genom utbildning utav präster och en ny behandlingsideologi som bidragit till att skapa en säkrare roll och förhållning hos prästerna i mötet med fångar.¹⁴

3:1 Tidigare forskning

Inom svensk kriminalvård har det alltid funnits ett samarbete med kyrkan som erbjudit stöd i form av själavård och andlig vägledning. Betydelsen av att ha tillgång till det religiösa stödet är stort och man har idag andlig själavård på samtliga anstalter i Sverige.¹⁵

Diskussionen om religionens betydelse är även stor internationellt och den amerikanska forskningen studerar religionens värde i fängelsemiljön och tar också upp frågor som diskuterar hur fångar bemöter de religiösa stödprogrammen. *The Values of Religion in Prison* är en artikel skriven utav Clear et al (2000, s. 57) tar upp frågor som diskuterar betydelsen av religion inom fängelser utifrån bland annat internernas upplevelser.¹⁶ Artikeln tar sin utgångspunkt i hur människor lär sig hantera förlusten av frihet genom att försöka förstå sig själva med hjälp av religion. Genom de religiösa programmen kan fången påbörja en villkorlös resa mot förlåtelse och upprättelse.¹⁷ Religionen visar sig i denna undersökning spela stor roll för de intagna inte minst när man talar om de överlevnadsstrategier som människan tar del av när man möter utmaningar som exempelvis isolering. Fängelsestraffet är till sin natur en påföljd som är påfrestande för människan och artikeln vill visa hur behovet av rehabilitering kan behandlas via de religiösa programmen.¹⁸

I en annan artikel som är skriven utav Kerley et al. *Religiosity, Religious participation, and Negative Prison Behaviors (2005)* så diskuterar man det religiösa engagemangets effekter på antisociala beteenden. I artikeln ser man stort värde i att använda religion som alternativ till korrigeringsbehandling eftersom religion främjar en personlig utveckling i form av större självkänedom. Den personliga utvecklingen skapar empati, omsorg och bättre förmåga till att hantera sociala spelregler vilket gör att den i grunden har ett stort värde ur en rehabiliteringssynpunkt.¹⁹

¹⁴ Levenskog, 2007, s. 154

¹⁵ Ibid s. 19

¹⁶ Clear et al, 2000, s 57

¹⁷ Ibid, s. 59

¹⁸ Ibid, s. 73

¹⁹ Kerely et al 2005

Den amerikanska forskningen tar också upp frågor som belyser fängelseprästens funktion, roll och arbete och diskuteras i Sundt och Cullens artikel *The role of the Contemporary prison chaplain (1998)*. Artikeln är en nationell studie där man genom kvantitativa metoder fångat fängelseprästernas upplevelser av sin roll och funktion inom fängelser.²⁰

De artiklar som studerar fängelseprästens roll i fängelset vittnar om att det finns ett stort behov av att från fångarnas sida tala om frågor av existentiell karaktär och där fängelseprästens roll blir viktig.²¹

Inom svensk forskning har man belyst religionens betydelse inom institutioner såsom kriminalvård och hur synen på religion förändrats under årens lopp. Fängelseprästen och forskaren Yngve Levenskog har i sin doktorsavhandling "Institutionssjälavård i Sverige" från 1997 visat på hur den svenska själavården utvecklats från dess begynnelse och fram till 1989. Avhandlingen ger en god bild över hur förhållandet sett ut mellan den svenska kriminalvårdsideologin och själavårdarens roll inom kriminalvården. Den speglar även på ett politisk plan hur man resonerat för hur religion kan fungera som en del i kriminalvårdens behandlingsideologi. Levenskog (1997) skriver om den enskilda själavården och vilken betydelse den har för fångar. Den enskilda själavården skapar sammanhang där man kan tala om skuld och förlåtelse vilket blir aktuellt för alla fångar som väljer att konfrontera sin situation på ett öppet sätt. Han visar även i sin avhandling hur man genom politiska beslut och organisatoriska förändringar tillåtit den enskilda själavården växa fram med tiden och få allt mer plats allteftersom den visat goda effekter.²²

En annan unik studie som är den enda av sitt slag i världen är Magnus Nordströms studie som är en sociologisk undersökning utav klosterverksamheten på Kumla-anstalten vilken beskriver fångars upplevelser av den katolska reträkten och hur den kyrkliga verksamheten påverkat deras liv.²³ Studien ligger nära i tid och rum och kan bekräfta religiösa fenomen inom fängelset och hur människan ser på tro och religion i den enskilda själavård som bedrivs. Vidare har Nordström i sin studie fokuserat på upplevelser från fångar på anstalten och f.d fångar på anstalten vilket gör att han kan se betydelsen av religion och den kyrkliga verksamheten i relation till de olika kontexterna både innanför och utanför murarna.

²⁰ Sundt et al, 1998

²¹ Sundt, Dammer and Cullen, 2002

²² Levenskog, 1997, s. 153

²³ Nordström, M, "Bakom dubbla murar – En sociologisk undersökning av klosterverksamheten vid Kumlaanstalten", Examensarbete vid centrum för teologi och religionsvetenskap Lund Universitet, 2007

Nordströms studie tar sin utgångspunkt i socialpsykologisk lära där rollskapande blir en central förklaring till hur fångar skapar sammanhang och mening med hjälp av den kyrkliga verksamheten. Detta skapande av mening och sammanhang bidrar till ett nytt sätt att se på livet med nya värderingar som stöd när man förhåller sig till sin omgivning menar Nordström (2007). Problemet som Nordström anser vara störst är att integrera den nya rollen i ett längre perspektiv där man trots stora påtryckningar försöker upprätthålla den nya livsstilen. Efter avtjänat fängelsestraff försöker många anpassa sig till samhället men många stöter på fördomar och motstånd från samhället vilket gör det svårt för fångar att förändra sig. Det krävs mer forskning för att kunna svara på hur man bäst integrerar de nya rollerna som utvecklas i klosterverksamheten under en längre tid menar Nordström.²⁴

²⁴ Nordström, 2000, s. 75

4. Den teoretiska ramen

Uppsatsen kommer att ta sin utgångspunkt i teoretiska förklaringar som beskriver hur människan förhåller sig till tro och religion i olika sammanhang. Modern samhällsteori kan ge svar på frågor som belyser förhållandet mellan människa och religion och hur detta förhållande ser ut i olika kontexter. Denna kunskap blir i sin tur användbar inför kommande analys utav den religiösa närvaron i mötet mellan fängelsepräst och fånge i den enskilda själavården. Jag har även gjort bedömningen att mitt arbete kräver att man ur en socialpsykologisk synvinkel ger ett teoretiskt stöd för hur man kan beskriva betydelsen av enskild själavård med fångar genom att titta på förhållandet av identitet och livsstil och hur dessa kan förändras.

4:1 Nya former av tro och religion – Jose Casanova

Samhällsteoretikern Jose Casanova ger en tänkbar förklaring till hur den moderniserade världen har bidragit till en friare tillvaro för nutidsmänniskan där religionen inte begränsar människan i dennes val i livet.²⁵ Orsaken till människans frihet har sin förklaring i globaliseringens framgång och i den moderniserade världen med sitt kapitalistiska system som öppnat upp för spridning av kultur och idéer. Den globala människan tvingas till att reflektera över sin tillhörighet och sina trygga punkter i livet som skapar logik i en människas sätt att handla och agera. Detta kan också leda till att människan förändras som en följd av ett ifrågasättande av det meningsbärande system man refererar till i sin vardag.²⁶

Enligt Casanova (2007, s.27) så ligger det i människans natur att använda religionen när man formar sin identitet och genom de sedan länge etablerade religionerna kan man lätt ta till sig de tydliga livsstilsmönster och värderingar. Genom spridning av religion och kultur speglas skillnader och de traditionella religioner ställs mot varandra vilket gör att människan tvingas ta ställning i fråga om tillhörighet. Den tillhörighet som människan hittar i religion är viktigt för alla individer eftersom att man genom religionen serveras värderingar, logik och vägar att gå i livet. Dessa nödvändiga fundament och värderingar hjälper människan att förstå sin omvärld, sitt liv och skänker även människan en mening med sitt liv. Inom kristendomen liksom andra religioner kan religiösa symboler vara ett sätt för människor att visa sin

²⁵ Casanova, 2007, s. 23

²⁶ Ibid, s. 27

tillhörighet och man använder dessa för att kunna förmedla budskap om vem man är och vilken syn man har på människan och livet.²⁷

4:2 Religion i det moderna samhället – Thomas Luckmann

Thomas Luckmann (1967, s.97) resonerar för effekterna av modernisering vilket resulterat i att människan utvecklade privata rum som måste fyllas med meningsfullt innehåll. Dessa tomma rum som uppstår är en följd av det välutvecklade samhälle som vi lever i med kontroll och krav från olika håll men som lämnar en del utrymme för individualitet. Det är detta utrymme som blir det som karaktäriserar den unika människan i ett modernt samhälle.²⁸

Luckmann (1967, s. 99) beskriver människan som en individ som söker sig till sammanhang som kan förklara vem individen är och varför individen tänker och känner på ett visst sätt. För att kunna finnas till på en existentiell nivå måste individen skapa sig en identitet utifrån den logik och de sammanhang som finns runt om i världen och som även gestaltas i religioner. Vidare resonerar Luckman (1967, s. 99) för hur man kan förstå människan som konsument även utifrån den aspekt att han skapar sin personliga identitet och sitt individuella meningsbärande system byggt på sina personliga preferenser som omfattar umgänge, arbete och intima relationer.²⁹

4:3 Självidentitet och livsstil – Anthony Giddens

Anthony Giddens (2009, s. 44) skriver också om hur moderniteten som en grundläggande dynamik påverkar människans vardagsliv genom kontextuella förändringar. De ständiga förändringar som pågår på en global nivå tvingar individen till att reflektera över sig själv och sin relation till denna föränderliga värld. Självvet blir enligt Giddens (2009, s.44) ett reflexivt projekt där de mänskliga behov och begär som följer med tiden måste sättas i relation till den sociala normstruktur som råder. Jag uppfattar det som att Giddens försöker ge en bild av att människan under olika livs skeden som exempelvis puberteten tvingas förhålla sig efter kulturella och sociala strukturer och hitta en logisk självbild och identitet i sina handlingar och tankar.³⁰

Genom att förhålla sig till detta mönster av handlande i olika sammanhang så skapar människan sig en trygghet som hjälper människan att hantera olika situationer som bygger på

²⁷ Ibid, s. 28

²⁸ Luckmann, 1967, s. 97

²⁹ Ibid, s. 99

³⁰ Giddens, 2009, s. 44

ångest och rädsla. Giddens (2009, s. 58) för diskussioner med hänvisningar till kända psykologer där han beskriver beroendet av den grundläggande trygghet som förbinds i tidig barndom genom meningsskapandet i social interaktion där tilliten blir den grundläggande förutsättningen för hur trygg man känner sig senare i livet.

Mot bakgrund av vad som tidigare nämnts om den grundläggande trygghet eller som Giddens (2009, s. 58) kallar den ”ontologiska trygghet” som etableras från tidig ålder så kan man förstå människors beteenden och handlingar utifrån att titta på deras känslotillstånd och upplevelser av sig själv.³¹

En människa som har stor självuppskattning och kan lära att älska sig själv har ofta en sammanhängande bild av vem man är och hur man blivit den man är. Man har tydliga ramar och rutiner för hur man handlar och tänker i olika situationer och personen uppfattar sig själv utifrån den bild man har av sig själv och som man format genom hela livet.

De personer som saknar en självuppskattning och värme till sin personliga integritet upplever ofta en moralisk tomhet där man misslyckat med att skapa en trygg uppfattning om vem man är och hur man blivit den man är. Det är ofta mycket ångest som väcks i dessa personers liv som är resultatet utav den skam som uppstår när man inte kan uppfylla den bild man skapat av sig själv.³²

Även valet av livsstil blir viktigt då människan använder livsstilen för att bevara känslan av den grundläggande eller ”ontologiska” tryggheten. Giddens resonemang om identitetsskapande blir en viktig kunskap att ha med i diskussioner om hur man väljer att leva och hur människans livsstil formas. Valet av livsstil är en inre önskan om hur man vill vara och uppträda och detta val blir för människan viktigare i de moderna samhällena där utbudet av livsstilar är stort.

Människans val av livsstil formas via de vanor och det förflutna som härrör sig från en individs tidigare liv. Dessa etablerade mönster som individen automatisk håller fast vid blir en stor trygghet i människans sätt att förhålla sig och är svåra att bryta upp med.³³

³¹ Ibid, s. 58

³² Ibid, s. 83

³³ Ibid, s. 92

5. Resultat och analys

I min analys kommer jag att använda det empiriska materialet för att beskriva hur den enskilda själavården ser ut och vilket värde den enskilda själavården har för de personer som tar hjälp av den. Med stöd i teoretiska resonemang har jag för avsikt att förklara den enskilda själavården som praktik och vilket stöd den enskilda själavården kan utgöra för fångar utifrån det sammanhang som de befinner sig i. Jag kommer att inleda med att beskriva fängelseprästernas uppfattningar om den enskilda själavården och hur det praktiska arbetet inom kriminalvården ser ut. Efter det kommer jag att gå över till att analysera betydelsen av den enskilda själavården för fångar.

5:1 Mötet i den enskilda själavården

Fängelseprästernas gemensamma inställning till individer som avtjänar fängelsestraff är att prästerna i sitt arbete inte skall tränga sig på individen med religiösa motiv utan bara finns tillgängliga som medmänniskor i första hand. Vad jag uppfattar så innehåller inte den enskilda själavården några konkreta metoder för hur mötet skall se ut eller en mall för hur prästen skall förhålla sig till fångarna. Präst A uttrycker att hans metod eller förhållning blir just att inte ha någon direkt metod och specifikt arbetssätt:

Jag går till den här personen ungefär som att jag är en gäst. Det är fången som inbjuder mig till ett samtal, ett möte där jag lyssnar in på vad personen har att berätta eller vill prata om. Grundattityden är att lyssnande och lyssnande bakom orden. Ofta gör jag så att personen ifråga får börja berätta och sen beroende på erfarenheten så kanske man kan ställa en följdfråga och sen ytterligare en följdfråga. Sen är samtalen igång och de kan då föras i olika riktningar, men just det här inlyssnandet är grunden. [---] Där kan man sen röra sig fritt i samtalet och överlåter mig till vart mötet tar oss. För mig är de också viktigt att inte ha några modeller, vilket i sig blir en modell.

Berättelserna från intervjuerna har gemensamt att samtliga präster i första hand finns på plats för att lyssna på vad interner har att berätta om. I början av själavården är det ytterst viktigt att lyssna in på vad den intagne har att berätta om och vad personen vill ha ut av mötet menar präst A. Vidare menar präst A att mötet sker på fångens villkor och utifrån dennes behov. Den enskilda själavården kan därför många gånger handla om ett sällskap där man pratar om bilar, pengar eller andra saker. Enligt präst B och D så känner man sig för i samtalen som ibland

tillåter att man tillämpar religiösa tolkningar. Präst *B* förklarar hur han förhåller sig i det enskilda mötet med interner på följande vis:

För min del ser jag min roll som medmänniska och jag är på anstalten för att sitta och lyssna, och prata och lyssna igen och kanske eventuellt ge kort feedback och utveckla samtalet lite så. Kanske ställa frågor som kan väcka nya reflektioner och jag är inte där för att ge svar på deras problem. De är tillräckligt komplicerade och invecklade så att de räcker. Jag har inte ens lösningar på mina egna problem så de hade varit svårt att lösa deras problem. Därför ser jag inte min roll som den som skall komma och kristna dem.

Präst *D* förklarar på ett liknande sätt hur han möter sina fångar på anstalten:

Det finns ett behov av att prata och att nämna sina problem. Jag sitter för det mesta ner och försöker lära känna honom först. Pejla in vad som är de innersta problemen och hur han hamnat där han hamnat utan att fråga vad han gjort. Det är för mig ointressant, vad han har gjort, jag vill hellre veta hur han känner sig och vad jag kan hjälpa honom med. Jag sitter mest ner och lyssnar. Det tar ett bra tag innan jag ställer frågor eller berättar om min tro. Det kan ta ett tag innan jag gör de.

Fängelset prästen Yngve Levenskog (1997) förklarar i sin avhandling hur själavårdens fokus med tiden har övergått från predikan och gudstjänster till ett effektivare arbete inom den enskilda själavården. Denna förändring påbörjades under mitten av 1900 talet och har visat sig vara en positiv utveckling för den enskilde individen. Genom kurser och fortbildningar har man specialiserat präster på att möta den existentiella problematik som en fånge möter i isolering. Man menar att det sammanhang som en person möter genom ett fängelsestraff skapar en grund för en existentiell oro. Denna oro skall bemötas på ett respektfullt sätt utifrån fångens vilja. Finns det inget religiöst intresse kan den enskilda själavården fungera som ett stöd där man exempelvis bidrar till en ökad moral. Det är alltså fångens behov och gränser man förhåller sig till när man närmar sig med religiösa förklaringar i den enskilda själavården.³⁴

I artikeln *The Role of the Prison Chaplain in Rehabilitation* som är skriven utav Sundt, Dammer & Cullen (2002) så beskriver man fängelset prästens roll bortom de religiösa motiven. Man talar istället om att fängelset prästens roll och viktigaste uppgift inom fängelset blir att finnas som ett stöd i en omänsklig tillvaro. Den kyrkliga verksamheten inom fängelset handlar

³⁴ Levenskog, 1997, s. 155

alltså inte i första hand om att sprida kunskap om Gud och Jesus utan att möta fångens tankar och funderingar där den befinner sig.³⁵

Utifrån denna information kan man förstå den enskilda självårdens effektivitet genom att titta på hur den fungerar. Genom att kunna tala med en professionell person inom en annars begränsad tillvaro så skapar man ett forum för interner att kunna tala ut om sin situation. Samtalen och mötena med prästen behöver som sagt inte handla om religiösa fenomen utan kan utgå ifrån aktuella problem, frågor eller funderingar som internerna har. Detta gör den enskilda självården flexibel och användbar för alla som sitter av fängelsestraff eftersom den kan hantera den existentiella ångest som väcks innanför murarna genom att man enbart samtalar och utvecklar förtroende och tillit till prästen. Att den religiösa företrädaren regelbundet finns tillgänglig gör att interner på eget initiativ kan styra över kontakten med fängelseprästen. Det kan tyckas vara viktigt att ha fria samtal i den enskilda självården eftersom det genererar en avslappnad inställning till varandra där man inte oroar sig för vad man får säga eller inte. Denna förhållning kunde man se tydliga drag av i berättelserna jag har tagit del av. Präst A ger en bra beskrivning på hur han upplever att han blir bemött av internerna:

Många uppskattar att jag är där som en mänsklig medvandrare. De ser ju på mig också att jag inte är en del av personalen som inte håller koll på dig och därför kan de ofta sitta och prata med mig om allt möjligt. Även om vi inte kommer in på Gud direkt så finns jag där som en medmänniska.

Vidare resonerar Anthony Giddens (2009) kring hur självterapi fungerar genom det möte där fängelseprästen i mitt fall kan liknas vid en defensiv terapeut som förlöser den reflektiva sidan hos klienten eller fången i detta avseende. Giddens (2009) menar att terapeuten visar vägen till samtal som utvecklar fångens insikt om sig själv genom att man närmar sig känsliga delar hos internen som bearbetar dessa. Detta möte som Giddens pratar om kan tyckas likna de samtal som förs genom den enskilda självården på så vis att relationen bygger på en ömsesidig respekt för vad man vill prata om och låta den personliga utvecklingen följa det tempo som klienten avser vara godtyckligt.³⁶

³⁵ Sundt, Dammer & Cullen, 2002, s. 73

³⁶ Giddens, 2009, s. 90

5:2 Internernas inställning

Det var ganska tydligt att alla interner höll fast vid att religion är viktigt både inom fängelse och ute i det fria. De intagnas syn på religion kunde förstås som en traditionell syn på hur människan skall leva och som de ärvt ifrån sina föräldrar. Många hävdade att religion i andra länder skiljer sig stort ifrån Sverige och att det är mycket svårare att vara troende i Sverige. De menade att man i Sverige inte behöver ha en religiös livsstil till skillnad från människor från andra länder där man lever på ett mer traditionellt sätt.

Sen fick jag också bilden av att de intagna inte hade samma anknytning till religionen som deras föräldrar hade, utan att de ärvt de från de föregående generationernas religiösa traditioner utan att riktigt kunna ta del av dem eftersom man bor i Sverige där det inte finns samma syn på religion.

Genom gruppintervjun med de intagna diskuterades det även om att den enskilda själavården förmodligen endast skulle vara till nytta för de personer som är aktivt troende. De interner som deltog i intervjun menade på att enskild själavård bara är tidsfördriv för de individerna som inte är troende när man inleder ett fängelsestraff. Att bli troende i fängelset handlar om att fördriva tiden och bygga upp en fasad som snabbt faller när man möter samma gamla kompisar och samma områden på utsidan menar ”Intern A”. Detta uttalande backas även upp av fängelsepräst *E* som säger:

Sen är det många som helst bara vill komma ut och börja droga och supa igen så jag har ju ett par stycken som kommit ut och dött dagen efter eller inom kort tid på grund av överdos.

De smartaste man kan göra och som vissa gör är att flytta från den staden man bor i och börja om på nytt. I detta kan jag hjälpa dem komma i kontakt med andra kyrkor och företrädare för kyrkan som kan hjälpa dem.

Även Präst *B* menar att den bästa återanpassningen handlar om att börja om på nytt utanför där religionen eventuellt kan vara ett stöd. Han uttrycker:

Sen känns det som att de interner som håller kvar i tron utanför, använder religionen och kyrkan som en trygg punkt i deras liv som stöttar dem. Det blir deras andhämtning i en orolig vardag.

Att hålla kvar i kyrkan innebär också att man bibehåller en kontinuitet genom att jag fungerar som ett stöd både innanför murarna såsom utanför vilket gör att de har möjlighet att välja att hålla kvar i mig eftersom jag hela tiden funnits där i deras tillvaro.

Dock är den process där interner bryter upp med sitt förflutna är inte helt problemfri. Att se hur det kyrkliga stödet fungerar ur ett längre perspektiv är förknippat med svårigheter som

Nordström (2007, s 75) förklarar i sin studie av klosterverksamheten på Kumla där han ur ett längre perspektiv försöker se effekten av den andliga vägledning som internera tar del av. Hans slutsats är att de strategier man utvecklar genom den andliga kontexten utsätts för stora påtryckningar och svårigheter när en fånge försätts på fri fot eller kommer till nya miljöer där man på olika vis tvingas upprätthålla de nya värderingarna man anammat i en religion eller i enskild själavård.³⁷

Precis som präst *B* menar i ovanstående citat så är det av stor vikt att man i en ny miljö fortsätter att ha kontakt med andlig själasörjare och att man håller fast vid de kyrkliga representanter man haft samtal med under fängelsetiden. Det är klart tydligt att både präster och interner är överens om att det är av stor vikt att livet utanför fängelset ställer krav på de mer eller mindre utvecklade värderingar man fått i den enskilda själavården. Fångarna menade att man har svårt att leva efter dessa värderingar om man inte är troende eller religiöst engagerad. Vidare borde detta betyda att den enskilda själavården är ineffektiv för interner som inte har någon tro. Frågan är vad internerna menar med ”tro” och vilka som omfattas av en ”tro”.

Man kan ställa sig frågan vad det är som gör att fångarna uppfattar att man måste ha en tro eller religiös trosuppfattning för att kunna få en god själavård. Troligtvis spelar prästens auktoritet en stor roll i deras syn på den enskilda själavården eftersom han representerar en tro och religiös ståndpunkt. Vidare så är det kanske en svårighet för många präster att skapa de förutsättningar för samtal där fångarna kan känna att de pratar med en medmänniska och inte en präst. Präst *C* beskriver svårigheten med att mötas som medmänniskor på lika villkor på följande vis:

Sen bemöter mig de icke troende personerna mig väldigt bra och där är sällan jag möter de som aldrig vill tala med mig, och många gånger är det så att jag möts av fångar som vid första anblicken säger att de inte tror på Gud därför att de har någon slags förväntan eller oro på att jag skall vara någonting jag inte är, och komma in och då måste jag ju säga att det är okej och att jag är här för din skull och för att lyssna på vad du har att säga. Och den tystnadsplikten jag har kan hjälpa mig att skapa det här rummet av frihet där man pratar om det som ligger en nära.

³⁷ Nordström (2007, s 75)

5:3 Tro och existentiell nöd

Det är en gemensam uppfattning från alla fängelseprästerna att det finns ett behov av att prata om skuld och förlåtelse i den enskilda själavården. Skuld är oftast den centrala problematik man kan se hos de flesta internerna vilket är en konsekvens av att man kanske lämnar barn, fruar och anhöriga med problem och kriser utanför fängelset. Skulden och förlåtelsen har oftast existentiella dimensioner då man pratar om hur man med nya ögon bör se på livet och sina handlingar menar präst C. Vad får en att må bra och vilka saker är betydelsefulla i ens liv? Vad skänker livet mening? Dessa frågor är vanliga och är exempel på frågor som religioner ofta kan besvara eller förklara. Detta är en anledning till att vissa fångar använder tro för att bearbeta sina egna problem och funderingar. Präst C uttrycker värdet utav den enskilda själavården som följer:

Många av dem som inte har varit religiöst aktiva blir dock mer mottagliga i situationer som den isolering medför inom häktet. Det väcker existentiella funderingar som tangerar det här med livets mening, skuld, människosyn och ansvar. Så man kan säga att de faktiskt läses mycket bibel på häkten då man börjat fundera i de här banorna. Sen blir de för de mer aktiva en mer traditionell själavård där man utgår från den religiösa kontexten.

Den enskilda själavården kräver dock inte att fången i den traditionella meningen måste bli kristen eller aktivt religiös för att kunna samtala om de känslor som är svåra att sätta ord på. Prästerna jag intervjuat är väldigt noga med att påpeka att deras uppgift inte är att bedriva någon missionsverksamhet utan bemöta en existentiell problematik och finnas som stöd. Sen är det också tydligt att man inte kan bedriva någon framgångsrik själavård om man inte kan förhålla sig utanför religionens ramar. Ett möte helt utanför religionens ramar blir enligt präst C ett möte utav en mer terapeutisk karaktär där man ger läkande samtal.

Säger någon att de inte är troende alls så accepterar jag ju det också. Det är ju väldigt viktigt för mig att kunna acceptera den här människans gränser. De är ingen missionsverksamhet jag bedriver utan jag måste kunna föra ett samtal sekulärt eller från ett troendeperspektiv. [...] När du kommer till människor som inte är troende så blir samtalet mer terapeutiskt och då arbetar du utifrån andra premisser. Så du arbetar med två instrument: Själavård och terapeutiska samtal i vidare mening. Själv tycker jag att man måste betrakta fångelseprästen som en professionell person som kan verka både i en religiös kontext och i en kontext utan tro där man kan ge stödjande och läkande samtal.

Även om det inte behöver finnas något religiöst engagemang i den enskilda själavården i form utav att tillhöra en traditionell religiös åskådning så anser de intervjuade fängelseprästerna att många av de intagna är troende. Vissa har en stark tro medan andra inte är så aktiva menar man. Det religiösa intresset fångarna har beskrivs utav "Präst A" på följande vis:

Majoriteten av dem har någon slags tro i grunden, men det är ofta blandat. Det finns människor som är starkt troende som fastar och ber regelbundet. Andra har en mer privat religion och kanske ber någon gång. Dock är det viktigt för de flesta att ha religiös identitet för många och visa att detta med religiösa symboler som exempelvis kors och ikoner. Sen är många kanske inte jätte aktiva och speciellt inte de kristna personerna. Sen har de ju en starkt kristen identitet genom symbolerna, tatueringar och så. Sen har de också en egen syn på moral och etik där de ibland inte stämmer överens med evangeliets.

Kristen identitet, ja, men kristen livsstil, där varierar det starkt och det är mer sällan man träffar en sån. Det är också förståeligt eftersom de sitter där av en anledning.

Om man då skall bringa klarhet i vad prästerna menar med att fångarna är troende bortsett från att bära symboler så menar man då att många av de intagna genom sin livsstil har upplevt svåra livsutmaningar och även ibland döden vilket väcker existentiell närvaro. Präst B ger exempel på personer som genom missbruk och tung kriminalitet kanske har sett många dö och kanske varit nära att dö själv. Dessa personer har ofta existentiella funderingar och en inre oro som omfattar frågor om livet och döden. De intagna söker ofta förklaringar och en förståelse på frågor som berör "livets mening" menar präst B.

För att kunna förklara varför människan visar en stark kristen identitet men inte kan leva efter den så kan man använda de tankar som Jose Casanova (2007, s.27) utvecklat som handlar om hur människan med hjälp av religion visar en personlig tillhörighet och identitet. För en person som är osäker på sin identitet kan religiösa symboler och uttryck lätt visa vem man är och hur man tänker. Dock ser man bland många interner att de inte lyckats leva efter denna identitet eftersom den kräver ett mått på moraliskt handlande.³⁸

Att berövas på sin frihet innebär personliga utmaningar som handlar om att kunna hantera den situation man befinner sig i skriver Clear et al (2000) i artikeln *The Values of Religion in Prison*. Man menar att fången formar sin egen upplevelse av hur personen hamnat i fängelse och vem man är i förhållande till det sammanhang man befinner sig i. Vissa försöker upprätthålla en självbild av en kriminell identitet genom att söka sig till andra intagna för att

³⁸ Casanova, 2007, s. 27

skapa sig en position inom fängelsemiljön menar Clear et al (2000, s. 57). Andra väljer att konfrontera sitt misslyckande och hantera de skuldkänslor som dyker upp genom exempelvis religion.³⁹ Fängelsestraffet är det tydliga bevis på moraliskt felande som blottar en skuld hos fången. Förhållandet till den skuld man bär på ser olika ut och vissa väljer att förneka den. Andra konfronterar den och söker svar på varför man hamnade i den situationen man befinner sig i.⁴⁰

Präst A tillskriver den enskilda själavården stort värde för fångarna genom att han ser hur individerna påbörjar en resa där de kommer till insikt om sina problem och lär sig ta ansvar för sitt beteende. Utifrån denna insikt så kan de lära att förlåta sig och själva och bli kvitt den skuld som gestaltas genom fängelsestraffet. Präst A menar att förlåtelsen blir viktig då en person måste dra en gräns mellan det förflutna och nutiden och fundera över nya handlingsmönster. Präst A förklarar:

Den idealiska själavården och samtalet ser ut så som att personen börjar med att prata om det som man har svårt att sätta ord på - känslor, som är närvarande och försöka beskriva det man upplever. Detta kan vara sådant man inte kan prata med andra om och kan handla om exempelvis vrede, ilska och hämndbegär eller om själva brottet. Eller om den situation man befinner sig i helt andligt och fysiskt. När man pratar sådär öppet och innerligt så tar man ett steg in på en vandring som kan leda till något riktigt bra. De flesta har svårt att prata känslor och därför svårt att sätta ord på dem också och när man kommer igång med detta har man påbörjat något viktigt.

Sen i nästa steg i det idealiska samtalet är att man kommer till en besinning – en självinsikt om den egna situationen, vart man hamnat i livet och kanske varför man hamnat där. Ett uppvaknande över den egna situationen där man både tar ansvar för sina handlingar istället för att anklaga andra och skylla på dålig barndom, myndigheter eller samhället eller kanske sina genetiska förutsättningar. När man behandlat detta och tar sitt ansvar för varför man gjorde på ett visst sätt eller varför man inte gjorde på ett visst sätt och att det blev som det blev. Eller att man gick in i en process där man gjorde dåliga val, så alltså en slags besinning. Då har man kommit en bra bit på vägen.

Inte förrän man behandlat denna besinning kan man tala om det som kommer i nästa steg nämligen förlåtelse, med Gud, med sig själv, med människor som man har skadat. Då börjar det komma upp frågor som: Kan man bli förlåten? Kan man bli upprättad? Hur skall man se på det man gjort? Hur ser Gud på alltihopa? och det är väl där bibelns förkunnelse om nåden kommer in. De finns alltid förlåtelse hos Gud oavsett vad man gjort och jag finns som stöd för personen

³⁹ Clear et al, 2000, s. 57

⁴⁰ Ibid, s. 58

att komma till frid med sin gud. Och i vissa fall har jag upplevt att man gått frid med sin gud och att de också i sin tur söker förlåtelse och försoning bland människor de skadat.

Och i den här processen märker jag också ett starkt avståndstagande från den livsstil som orsakat att de hamnat på fängelset. Så förändringen av nya val kommer in efter denna besinning och förlåtelse av sig själv och andra. Ibland är just det också problemet nämligen att förlåta sig själv. Det har vissa jättesvårt för. Så det kan man väl säga att de på något sätt hittar en kraft i denna försoning och förlåtelseprocess att hitta vägen till ett nytt liv.

Den personliga resan många gör är beroende på den mognad som personerna har och den förmåga som krävs för att ta tag i sina problem menar präst A. Denna mognad är varierande men präst A gav intrycket att det är få personer som tar sig hela vägen i den enskilda själavården mot den förändring som krävs för att personerna skall må bättre.

Vidare hävdar Thomas Luckmann (1967, s 39) i sin bok *Den Osynliga Religionen* hur svårt det är för människan att i praktisk mening kunna skapa sig en religiös identitet som man kan leva efter. Eftersom de traditionella religionerna har tappat sin betydelse till den individuella trons fördelar så kan människan inte längre relatera till de trosföreställningar man anammar.⁴¹ Jag uppfattar Luckmanns resonemang om svårigheten att efterleva en religiös livsstil som att det beror på att religionerna inte är anpassade efter den moderniserade världen som växt fram.

Inom den enskilda själavården tror jag dock att det kan bli lättare att ta till sig religiösa värderingar om man redan besitter en exempelvis kristen identitet i form av att man bär kors eller andra symboler. Den enskilda själavården kan då bekräfta den religiösa identiteten på anstalter och stärka individerna som deltar i den.

En människa som inte kan vara trygg i sin identitet möter mycket ångest menar Anthony Giddens (2009) i sin bok *Modernitet och Självidentitet*.⁴² Giddens menar att denna ångest bottnar i den skam är direkt förbunden till självidentiteten som utgör en strävan om att upprätthålla den bild man skapat av sig själv genom sin historia eller självbiografi.

Utifrån Giddens resonemang kan man förstå att många interner har mycket ångest vilket skapar ett behov av att behandla denna ångest. Då kan man också förstå att den enskilda själavården blir värdefull för de flesta fångar eftersom den skapar en insikt om den livsstil man har och den livsstil och identitet man önskar uppfylla.

⁴¹ Luckmann, 1967, s.39

⁴² Giddens, 2009, s. 82

Det är viktigt att förstå hur den enskilda själavården kan användas för att hjälpa en människa utan att gå in på religiösa villkor och motiv. Genom prästernas uttalanden har vi därför fått förklarat att den enskilda själavården i första hand handlar om vanliga samtal som kan gå på existentiella frågor, vilket kan förklara med hjälp av religion.

6. Avslutning

Mitt arbete har fokuserat på att genom den i inledningen givna frågeställningen besvara frågor som belyser hur den enskilda själavården ser ut och vilken funktion den har inom kriminalvården. Vidare har jag tagit hänsyn till hur internerna uppfattar värdet av den enskilda själavården.

Att skapa mig en god bild av hur den enskilda själavården ser ut inom kriminalvården och hur fängelsepräster arbetar har inte varit någon större svårighet och genom intervjuer med religiösa företrädare och interner har arbetet blivit rikt på kunskap om hur det konkreta arbetet ser ut med interner och vilken relation präster och interner har. Levenskog (1997) har varit ett stort stöd för mig under hela arbetets gång då avhandlingen bekräftar, tydliggör och förklarar det själavårdande arbetet och vilken funktion arbetet har.

Utifrån analysen kan man tydligt se hur prästerna ser på sin roll och ställning i förhållande till internerna i den enskilda själavården men också deras uppfattning om vilken funktion de anser att den enskilda själavården har för de intagna. I analysen beskrivs prästernas uppfattning om den existentiella problematik som blir aktuell för många av de intagna och hur den enskilda själavården hanterar den. Resultatet och analysen förklarar vad den enskilda själavården är genom beskrivningar av hur präster förhåller sig och deras inställning till internernas problematik. Det har varit tydligt att man tar stor hänsyn till integritet och att man försöker forma mötet utefter jämlika förhållanden som skapar en avslappnad stämning.

Den enskilda själavårdens funktion på svenska anstalter har beskrivits som samtal där man utvecklar en självinsikt om sin livsstil och sina värderingar. Med stöd av Anthony Giddens (2009) har jag hittat en bra förklaring på hur man kan förstå de terapeutiska samtalen som inte behöver ha några religiösa motiv. Detta ger en bra bild över vilka som kan delta och få hjälp utav den enskilda själavården. Enskild själavård kan handla om existentiella frågor friställt från religion men den enskilda själavården kan också bli väldigt framgångsrik om man tar hjälp utav religion för dem som har en tydlig religiös identitet.

Den enskilda själavården är alltså förutsättningslös och baseras på fångens villkor, men om fången vill använda tro och religion inom den enskilda själavården så kan fängelseprästen stärka fången i sin religiösa identitet.

Utifrån gruppintervjun med interner fick jag veta att de ansåg att den enskilda själavården inte är användbar för dem som inte är troende. Dock har jag förstått att de flesta interner *är* troende (enligt prästernas utsagor) även om de själva inte betraktar sig som troende. Tron ligger inbäddat i den existentiella ångest och det sammanhang som är aktuell för många fångar och som man behandlar i den enskilda själavården. Den enskilda själavården utgår från en religiös företrädare vars yrkestitel är präst där det huvudsakliga arbetet är att förkunna guds ord. Detta har i mitt resultat visat sig skapa en religiös laddning i verksamheten utifrån internerna även om prästerna själva menar att det inte krävs någon religiöst engagemang i den enskilda själavården.

Det värde som den enskilda själavården har för fångar ur en rehabiliteringssynpunkt kan besvaras genom att ser till den motivation och mognad som internerna har och som styr huruvida en människa vill och kan förändra sig. Präst A menade att denna mognad varierar vilket gör att en del inte når fram till det målet där man lyckats förändra ett destruktivt mönster. Dock kan man förstå att den enskilda själavården omfattar en lång förändringsprocess som i praktiken kan innebära att en del interner inleder denna långa process men inte fortsätter tills man är klar av olika anledningar, medan andra väljer att gå hela vägen och komma till full insikt om sin situation och lära sig förändra sin tillvaro. Arbetet har tagit mig närmare den kunskap som besvarar frågorna om den enskilda själavården inom kriminalvården. Vad som skulle kunna förbättra synen på enskild själavård är om man undersökt utsagor från före detta fångar som deltagit i enskild själavård. Detta hade kunnat bidra till att förstå hur de verktyg man tilldelas kan användas i praktiken och hur man ser på värdet utav det själavårdande arbetet i ett mer långsiktigt perspektiv. En stor svårighet i detta hade förmodligen varit att ta hänsyn till andra sociala, ekonomiska och personliga faktorer som inverkar på individer och som påverkar de verktyg som man tagit med sig från den enskilda själavården. Det bör exempelvis vara svårare för en fattig arbetslös missbrukare att upprätthålla ett positivt handlingsmönster till skillnad från en välbärgad, frisk och motiverad person som inte kastas ut i samma misär.

Jag har i mitt arbete riktat mig till socionomer och kan ha haft svårigheter med att formulera och förklara den mångfacetterade roll som prästerna verkar i ur ett socialt behandlande perspektiv. Dock har jag haft en förhoppning om att kunna bidra till att ge en ökad förståelse om den problematik hos interner men också andra individer som skapar ett stort behov utav den samtalskontakt som den enskilda själavården består utav.

Det är vidare viktigt att poängtera vikten av att inte dra slutsatsen om att alla interner har ett behov utav att behandla en existentiell ångest eller prata om skuld och skam. Dessa uppfattningar baseras på de hänvisningar till de vetenskapliga data som legat till grund för att kunna utföra arbetet.

7. Litteratur och källhänvisningar

- Aspers, P. (2007). *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden*. Liber, Malmö
- Bell, J (2007) *Introduktion till Forskningsmetodik*, Studentlitteratur, Danmark Narayana Press
- Bryman, Alan (2004) *Samhällsvetenskapliga metoder*, Liber AB, Malmö
- Casanova, José, red. (2006) *Religionens framtid: perspektiv från Engelsbergsseminariet* Atlantis, Stockholm
- Clear R. Todd, Hardyman L. Patricia, Stout Bruce, Lucken Karol och Dammer R. Harry, "The Values of Religion in Prison", *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 2000; 16; 53
- Giddens, Anthony (1999) *Modernitet och självidentitet*, Daidalos Göteborg
- Kerley R Kent, Matthews L. Todd och Troy C. Blanchard "Religiosity, Religious participation, and Negative Prison Behaviours", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2005:4
- Larsen, 2009, *Metod helt enkelt*, Gleerups, Malmö
- Levenskog, Y (1997) *Institutionssjälavård i Sverige 1932 – 1989 – Med hänsyn tagen till fängelsesjälavården*, Bibliotheca Theologiae Practicae, Uppsala
- Luckmann, Thomas (1967) *The invisible religion: the problem of religion in modern society*, Macmillan Publishing Company, New York
- May, T. (2001) *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund. Studentlitteratur
- Meeuwisse, A; Swärd, H; Eliasson-Lappalainen, R; Jacobsson, K (2008) *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och kultur
- Nordström, M, "Bakom dubbla murar – En sociologisk undersökning av klosterverksamheten vid Kumlaanstalten", Examensarbete vid centrum för teologi och religionsvetenskap Lund Universitet, 2007
- Sundt L. Jody, Cullen T. Francis, The role of the Contemporary prison chaplain, *The prison Journal* 1998;78; 271
- Sundt L. Jody, Cullen T. Francis, Doing Gods work behind bars: Chaplains Reactions to Employment in Prison, *Journal of Offender Rehabilitation* Vol. 45, 2007, 131-157
- Riktlinjer för kyrkornas arbete på häkten och fängelser*, NAV-arbetet, Sveriges Kristnas råd, 2009
- 5 inspelade och transkriberade intervjuer** med själavårdare och anteckningar från en gruppintervju med interner finns i författarens ägo.

Bilaga 1 - Intervjufrågor

- 1. Hur går det till när du möter en fånge i enskild själavård?**
- 2. Vilken problematik är det som är central för fångar?**
- 3. Är fångar troende när man inleder enskild själavård och hur förhåller de sig till religionen? Hur bemöter icke troende fångar dig?**
- 4. Hur utvecklar sig bra själavård? På vilket sätt kan man uppfatta att den gör nytta?**
- 5. Är en god själavård beroende av att fången blir (i den traditionella meningen) kristen? Hur ser du på betydelsen av att ha en förankring i den kristna religionen i den goda själavården?**
- 6. Hur skiljer sig ditt arbete och dina arbetsuppgifter i förhållande till psykologer, kuratorer eller terapeuter?**
- 7. Finns där något uppföljningsarbete med internerna och hur ser det ut i så fall? Har tron förändrats?**

Bilaga 2

Introduktionsbrev

Hej!

Jag undersöker religionens betydelse inom kriminalvården och skulle vilja ta del av din upplevelse av det själavårdande arbetet. Jag kommer att intervjua totalt fem stycken fängelsepräster som kommer att utgöra den empiriska grunden för arbetet.

Studien är ett examens arbete på socionomprogrammet vid Lunds Universitet och kommer att finnas tillgänglig till hösten 2010.

Har du frågor eller vill veta mer så kontakta:

Socionomstuderande:

Fredrik Larsson

Email: postafredrik@hotmail.com

Möllegränden 20

25223 Helsingborg

Tel: 0704276793

Handledare:

Anders Lundberg

Email: anders.lundberg@soch.lu.se

Tel: